

„ЗА ЕЛИНСКИТЕ МЪДРЕЦИ“ В НБКМ 774¹

Книга сѣа гречески глѣмаа хронограѣ, Словеѣски же лѣтописецѣ
пре^аложенїемѣ и возвѣщенїемѣ еже преже насѣ выша. прїемлетѣ оубо ю резерв'стѣма рѣкама
и наслажденнѣ прочитайте и любезнѣ внимайте и во бл҃годенствїи пребывайте (л. 30б)

„За елинските мъдречи“ е кратък наратив, който съдържа сбор от сен-тенции на антични философи, държавни мъже, писатели, библейски лица и литературни герои. По същество това са кратки апокрифни предхри-istianски пророчества, които въвеждат православната идея и утвържда-ват Христовото възплъщение. Текстът е израз на стремежа да се защити истинността на религиозния догмат чрез подбор на мъдри мисли и от-къси от книги, голяма част от които намират място и в изобразителното изкуство на ортодоксалната общност в края на XV и началото на XVI в. Наративът вероятно е съставен първоначално на гръцки език, въпреки че днес няма известен точен гръцки оригинал. Познат е в две славянски ре-дакции, и двете от първата четвърт на XVI в. За първи път е регистриран в състава на Руския хронограф от 1512 г., после в Сборник № 1468, писан от ръката на Гурий Тушин през 1523–1526 г., в Хронографа от 1612 г., както и в други сборници от XVI–XVIII в.

Тук ще представя един неизвестен препис на тази апокрифна творба, част от състава на Летописец № 774, датиран 1627 г. (НБКМ 774), кой-то провокира интереса към подобен тип кратки наративи, „намигащи“ понякога от страниците на средновековните ни ръкописи, създадени и битували на прага на различни културно-комуникационни и цивилизаци-онни изисквания.

История на текста. „За елинските мъдречи“ навлиза в славянската книжнина вероятно чрез гръцката традиция като своеобразна ремарка на т.нар. „Седем мъдречи“ в Древна Гърция. Това е институция, известна от ок. 620–550 пр. Хр., т.е. от предсократовата епоха, от времето, когато са се зараждали отделните науки, философията, литературата. Тази ин-ституция се е състояла от седем знатни мъже – политици и философи, обществени деятели, автори на сентенции за мъдрия и праведен живот, изразители на т.нар. *лаконско немногословие*². Според установената тра-

¹ Изказвам сърдечна благодарност на проф. д-р Флорентина Бадаланова-Гелер, по чия-то молба отидох в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и разтворих този ръкопис. Текстът е написан в рамките на проекта „Информатика, граматика, лексикогра-фия“ (BG051PO001-3.3.06-0024), финансиран от ГД СФМОП към МОН.

² Т.нар. по примера на спартанците, населявали Лакония (югоизточната част на полу-

диция те се събирали в Делфи в храма на Аполон, за да му подарят своята мъдрост. Онова, което най-силно обединява и характеризира изречените от тях сентенции, е „всяческото възхваляване на *мярата* и *златната среда*, което на политическо ниво е имало предназначението да се постига компромис между различните слоеве на полиса и да бъде запазено полисното единство в условията на засилващата се имуществена диференциация“ (Янков 2006:76–82)³. Първото упоменаване на имената на седемте мъдри мъже и въобще преданието за тях е в диалога на Платон „Протагор“ (343а, IV пр. Хр.). Платон посочва следните имена: Талес от Милет, Солон от Атина, Биант от Приена, Питак от Митилена, Мисон от Хена, Клеобул от Линдос, Хилон от Лакедемон. В по-късната писмена традиция списъкът с техните имена непрекъснато се променя и допълва⁴ (Гочев 2013; Чанишев 1981:119–122; Ausonius 1919:311–331).

Като се има предвид характерната за предфилософското съзнание на-товареност на числото *седем* – неговата трактовка в духа на кабалата или окултните науки като нумерология и астрология, или интерпретацията му в християнската традиция, трябва да се отбележи, че за „Седем мъдрци“, сходни с тези в Древна Елада, се говори още в Древен Шумер, Индия, Китай⁵. В Индия това са т.нар. *сантарши*, или още *сента-пиши* („седем мъдрци“), понятие, което възлиза към епохата на Ведите. С него в индуизма се назовавали седемте мъдри химнопевци, синове на бог Брахма, родени от неговия ум, които приемат от боговете ведийските химни, за да ги превърнат от провидения в слово, чуто и достъпно за останалите хора⁶. Седем мъдрци има и в Египет, и при мезоамериканските народи,

остров Пелопонес), които според преданията се отличавали с характерна яснота и краткост на изказа. Оттук и понятията *лаконизъм* „кратък и ясен начин на изказване“, *лаконична реч*.

³ Това е времето, когато в Атина се провежда т.нар. реформа на Солон – основа на социалната сертификация става не произходът, а имотното състояние на гражданите (Чанишев 1981:120).

⁴ „Деметрий от Фалерон може би е направил сборник с афоризмите на седемте, макар че за това съдим чак от Стобей (500 г. сл. Хр.), където пише, че тези афоризми, които цитира, са били събрани от Деметрий. Талес, Биант и изобщо седмината се споменават в един фрагмент на Калимах (III в. пр. Хр.). Следващите по време свидетелства – примерно за Талес – са от Цицерон, Плиний Стари, Сенека, Йосиф Флавий и след това от мнозина по-късни“ (Гочев 2013). Безспорно интерес представлява и интерпретацията на темата от по-късни автори като Плутарх или Псевдо-Дионисий Ареопагит.

⁵ Доколкото, разбира се, мъдростта на „седемте мъдрци“ не би могла да се отнесе нито към науката, нито към митологията, а би могла да се припознае в синкретизма на първобитното човешко съзнание, което се обединява в житейската мъдрост, проявена в пословици, поговорки, клетви, т.е. различни по тип сентенции, регулиращи социалните отношения в първичните общества.

⁶ В астрономията с техните имена например са назовани седемте звезди в съзвездието Голямата мечка, а в славянската фолклорна астрология в този смисъл интерес представлява интерпретацията на съзвездието Плеяди.

както и при вавилонците. Всички те се появяват след един голям потоп и донасят новата култура със себе си. Те винаги отговарят за „новото начало“. И ако при индусите са наричани *риши*, то при вавилонците думата е *апкалу*, която означава приблизително „големият, който ни води“. По-старото шумерско обозначение на тези мъдречи гласи AB.GAL. ‘майстор, който показва пътя’. Като техен еквивалент в Древен Китай биха могли да се припознаят „Седемте мъдречи от бамбуковата гора“. Това са даоски учени, писатели и музиканти, които са живели през III в. близо до град Лоян в Китай. Те се събирали в бамбуковата гора, за да избягат от лицемерието, интригите и корупцията в политическия свят по време на династията Вей (220–265/266, Третото царство). При срещите си разговаряли на различни теми – метафизика, даоизъм, поезия, изкуство, геомантия, астрология и др. Наслаждавали се на красивата природа, творели стихове и картини, играели на вейчи и пиели вино (срв. ЕБ)⁷.

Славянска традиция. Славянският текст почти не е изследван. П. Щоголев, първият изследовател на паметника, посочва като негова характерна особеност, подобно на структурата на въпросо-ответните съчинения, подвижния състав на съдържанието – непрекъснатото добавяне на различни имена на мислители и техни сентенции, както и че тези имена и съждения са ексцерпирани от различни по тип средновековни паметници, а не само от класическите източници.

Текстът е познат в две редакции:

1. Първата от тях, по-ранната, наречена *хронографска*, е поместена под Глава 82 на първата руска редакция на Хронографа от 1512 г., както и под Глава 52 на Хронографа от 1617 г. Предполага се, че тази компилация от мъдри мисли е дело на славянския хронист, който е имал достъп до подобни текстови подборки, немалко от които са били помествани в гръцките ръкописи.

Начало: Тъмъ же и Еллини преже пророкъ пророчествоваху, подвигше бо ся челоувѣчскіа вещи избрѣсти, таже въздоушныи и вышшаа, тъмъ же и Богъ прославляше симъ отчясти коснутися истиннѣ. – Продължава с пророчествата на Тукидид, Аристотел, Ермий стоик, Фулидос, Аполон, Платон, Дионис, тримата влъхви (*ПСРЛ 1911:164–165*). Щоголев посочва, че ако източникът, откъдето са заети афоризмите на античните мислители, засега е неизследван, то Ермий е ексцерпт от първата редакция на Елински и Римски летописец (*Попов 1866:16–17*), Аполон е от „Пророчеството за Христос в кумирницата на елинския бог Аполон“ (*Бобров*

⁷ „Конечно, възможна историко-сравнителна тема „Конфуций и „седем мудрецов“, но развитъе ее можно только в общем контексте древнекитайской и древнеиндийской предфилософии и философии. В отличие от древнекитайской и древнеиндийской, древнегреческая философия возникла не как этика, а как натурфилософия, а лучше сказать, „фисикофилософия“ (*Ченишев 1981:120*).

1994:137–138), Дионис – от „Сказанието на Афродитиан“, както и имената на влъхвите, също познати от втория южнославянски превод на сказанието (Щеголев 1899:1340–1344, Трифонова 2014). Отличителна черта на тази текстова редакция е отстояването не само на Христовото въплъщение, но и на неговата троична същност, както и, разбира се, тясната ѝ взаимовръзка с историята на Хронографа. „Начинаясь Шестодневомъ, Палея оканчивается началомъ царствованія Соломона и завершается изреченіями ветхозавѣтныхъ пророковъ и даже языческихъ философовъ о Христвъ. Если Хронографъ заимствовалъ изъ Палеи и если в палейскихъ пророчествахъ есть Діонисъ и Пропій, то наше указаніе является очень важнымъ, потому что „заключительный отдѣлъ Палеи имѣеть особенную важность при рѣшеніи вопроса о первоначальномъ объемѣ памятника“ (Щеголев 1899:1343–1344) (вж. Приложение 1).

2. Втората редакция, или *редакцията, позната от сборниците*, също е регистрирана в началото на XVI в., разпространена е през XVI–XVII в. Най-рано е засвидетелствана в сборник, писан от Гурий Тушин, монах в Киево-Белозерския манастир, през 1523–1526 г. (РАН, Санкт Петербург, Соф. сб., № 1468). Още шест нейни преписа каталогизира през 1961 г. следващият изследовател на творбата Н. Казакова (Казакова 1961:359, 367).

Начало: Неции реша: и от елинскихъ мудрець пророчествоваху про христово пришествіе, еже от девы. Тази редакция няма постоянен състав и е значително разширена. В нея фигурират около 19 „елински мъдреци“, сред които вече са и Менандър, Омир, Плутарх, Диоген, Еврипид. Не се споменават персийските влъхви, но на тяхно място навлизат нови библейски персонажи като Исус, син Сирахов, влъхвата Валаам, ексцерпт от Историческата палея. Афродитиан (от „Сказанието на Афродитиан“) вече е преосмислен като един от древните мислители, а Аполон и Дионис отстъпват място на пророчествата на сивилите, приети чрез Хрониката на Мартин Белски⁸. По съдържание и структура акцентът в тази редакция е предимно върху Христовото въплъщение (вж. Приложение 2)⁹.

След това творбата попада като „идеен арсенал“ (по Н. Казакова – бел. моя) в състава на Кириловата книга, издадена в Москва през 1644 г. (КК 1644:1150б–1170б). Кириловата книга е един своеобразен книжовен паметник на официалната църковна идеология от средата на XVII в., а

⁸ Първата Хроника, своеобразен обзор на световната история, написана през 1551 г. на полски език (а не на латински), с голяма роля в историята на руската и украинската литература през XVI–XVII в.

⁹ Срв. „Разбивка по редакциям списков „Пророчествъ“ является очень сложным делом, ибо среди известных нам списков имеется лишь два одинаковых (Кирилловой книги и Софійского собрания № 1186); все же остальные включают большие или меньшие разночтения. Тем не менее попытка самой общей систематизации приводит к выводу о том, что две основные редакции памятника, возникшие еще в первой четверти XVI в., сохранились в различных вариантах и в последующий период“ (Казакова 1961:361).

нейният състав е насочен изцяло към защита на православната идея от всевъзможни еретически и другояверни учения. И. Франко, на свой ред, е автор на първото научно издание на текста, който помества във втория том на своята сбирка от апокрифни текстове и легенди (*Франко 1899:33–35*), а до момента творбата е научно изследвана от Шчооголев и Казакова (*Казакова 1961; СККДР; Щеголев 1899*).

В изобразителното изкуство. През XVI–XVII в. „елинските мъдрци“ – античните философи и писатели, сивилите, Афродитиан, в защита на догмите на християнската идея, стават част и от руското изобразително изкуство. Най-ранното им пресъздаване е в галерията на Благовещенския събор в Кремъл. Галерията е зографисвана три пъти – първо през 1564 г., после през 1648 и 1667 г. Техни изображения има и на южните порти на Успенския събор в Кремъл. Обикновено се изобразяват с разгърнати свитъци в ръце, на които са изписани техните предсказания. От XVII в. са известни и ерминии с указания как би следвало да се изобразяват (*Казакова 1961:365–366; Hayden 2009:1–2*). Подобни стенописи обаче са известни и по балканските земи. Те са обобщени от И. Дуйчев (*Дуйчев 1978*). Авторът посочва изписването през 1623 г. на дванадесет философи и писатели от Античността в трапезарията на Бачковския манастир (между които и Сибила), както и подобно изображение в църквата „Рождество Христово“ в с. Арбанаси. Той анализира научните изследвания до момента и синтезира знанията за разпространението им в православните земи – на гръцка, влашка, сръбска територия, Атон, като най-древните изображения на мислители, навлезли вероятно по гръцки образци, се отнасят към XIV в. Често те са изобразени в непосредствена близост с Иесеевото дърво (Иесеевия пън или клон)¹⁰, чрез което се изобразяват нагледно лицата, предсказали възплъщението на месията и неговото родословие. И. Дуйчев приема, че „това интересно приобщаване на езическите философи и писатели към учението на християнската църква не представя нещо отличително само за руската църковност, а е било формулирано още твърде рано във Византия и е намерило разпространение в целия свят на православното християнство. То представя крайния извод в развоя на схващанията и отношението на Източната църква спрямо духовното наследство на езическата гръцка даденост“ (*Дуйчев 1978:37*)¹¹.

¹⁰ Родословното дърво на Исус Христос според 1 Цар 17:12. Според пророчеството на Исаия то започва от Иесей, баща на цар Давид: „И ще покара младочка от Иесеевия пън, и клон ще израсне от неговия корен; и ще почива върху Него Дух Господен, дух на премъдрост и разум, дух на съвет и крепост, дух на знание и благочестие“ (Ис. 11:1–2). Негова своеобразна реминисценция днес е украсата на коледното дърво по случай празника Рождество Христово, дървото на живота и познанието.

¹¹ Във връзка с иконографията, която е посветена на празника Рождество Христово и следва по-ранните византийски образци, трябва да се има предвид и изобразяването на благовещението на овчарите, тяхното преклонение пред месията, както и това на из-

За елинските мъдrecи в НБКМ 774. Текстът е поместен на л. 219б-220б в Летописец (или *Хронограф*) от 1627 г., № 774, от ръкописната сбирка на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, гр. София. Това е единственият руски хронограф, съхраняван в българско книгохранилище. Поради слабата си известност сред руските учени той е и слабо проучен. Разделен е на 215 глави и разказва до коронацията на Михаил Романов (1613–1645). В описа Б. Цонев посочва, че в него има липси – без начало (изгубено е съдържанието) и край, а статиите следват приблизително реда, представен в обзорния труд на А. Попов (*Попов 1866; Цонев 1923:438–468*). Следващият български учен, работил с ръкописа – Боню Ангелов, уточнява, че кодексът е писан от няколко лица и без съмнение в Русия. Произходът на паметника е неизвестен, а бележката на л. 245б свидетелства, че в 1787 г. той вече е бил в българските земи, в гр. Видин, на р. Дунав (*Ангелов 1980:35–42*). По-късно А. Николов, като посочва съдържателните особености на паметника, добавя: „учитывая классификацию редакций *Русского хронографа*, предложенную Поповым и уточненную Олегом В. Твороговым, рукопись более или менее условно может быть определена как список *Хронографа 1620 г.* третьего разряда, но у него имеется ряд индивидуальных особенностей“ (*Николов 2013:29–30*). Въз основа на данни от филигранологията той изказва и съмнения относно датировката на ръкописа (*Николов 2013:31, 36*)¹².

Както стана ясно, интересуващият ни тук наратив по състав спада към първата, т.нар. хронографска редакция. Той е поместен след: *ω праѿцеѣ стѣиѣ вѣжїихѣ, прѣроцѣхѣ, иже пророкоша ω воплощенїи вѣжїа слова* (л. 216б–218) и *Сказанїе ω двѣх на десѣти сивил'лахѣ. сїи рѣчь пророцицаѣ также пророчествоваѣ ω прѣтѣки двѣѣ марїи. и ω воплощенїи вѣжїа слова* (л. 218–219об).

Начало: *О елин'скиѣ философѣѣ, понѣже и тїи прознаменованїа вѣрѣе, и чистаго ради житїа их. конѣша сѣ истинны ѿ дѣх стѣаго глѣючи вѣдѣшѣаа челоѣккѣω*. Това начало съвпада с това в *Хронографа* от 1617 г. и в сборник № 1589 от Погодиновата сбирка (*Казакова 1961:361*). В текста са изредени следните философи: Тал или Тукидид, Аристотел, Истоикъ или Истихор, Фикидос или Филодис, Платон, неизвестен философ, Ермий Тривеликий, Валаам влѣхвата, Дионисий, пришествито на влѣхвите. Посочването на два варианта на имената на античните философи навежда към колебанието на славянския копист в тяхната достоверност и вероят-

точните мъдrecи, философи и астрономи – влѣхвите. „Ж. Лафонтен-Дозон отбелязва, че Поклонението на източните мъдrecи е едно от най-ранните творения на християнското изкуство, например в катакомбите, като има различни варианти. А Грабар е посочил някои от късноантичните образци за композицията – арката на император Галерий в Солун (IV в.) или базата на обелиска на император Теодосий в Цариград от същото време, където победени варвари поднасят своите дарове на императора-победител“ (*Мавродинова 2005:27*). Благодаря на Елена Коцева за ценните ѝ съвети.

¹² Благодаря на А. Николов за предоставената литература и направените бележки по въпроса.

но към допълнително сверяване с други текстове. Идентификацията на техните точни имена и местата, откъдето са заети предсказанията им, е интересен въпрос, който за момента остава извън целите на това изследване. Въпреки че по състав творбата се придържа към хронографската редкация, по съдържание тя невинаги я следва. Предсказанието на Аполон е пропуснато, а това на Ермий е събрано в едно. Ето няколко примера:

Хронограф 1512 (ПСРЛ 1911: 164-165.)	НБКМ 774
1. Рече бо Фукидидъ: „едино три и три едино, бесплотно“, образно естъ Троица.	Фалъ или Фсидитъ философъ. се вьеть во црѣтво четверѣтаго царя вавилонскаго дарїа миданнина, иже во померѣкновенїи солнца мѣдрѣствова, сице рече едино трїе. а трїе едино вьсплотно. вьобразно естъ.
2. Аристотель же рече: „неоусыпно ^в естество Божія бытіа, не имущи начала, отъ негоже все крѣпкое соуществиться слово“.	Аристотель вьеть въ црѣтвое александра царя, макидонскаго. сєи мѣдрѣствова во нравѣхъ члческаго естества, блгїхъ же и злыхъ разсѣжаа и оуды телѣсныа прилагаящи сѧ разсломїи смысла своего, и добрѣ живѣщимъ члкомъ, пакї же и козлымъ но не естъ вгословѣнаа вещь почтенъ во естъ самовластїемъ чловѣкъ и спєенъ поканїемъ, тако развоинникъ при крѣткѣ гдѣни, сєи философъ (sic!) рече неоуси[н]ное естество бжїа сщєства немїшци начала, ѿ негоже все крѣпкое сщєствит сѧ словомъ :
4. И стоикъ рече: „почтемъ Марїемъ, яко добрѣ скрившою таянство, отъ неа бо хоцеть родитися Христосъ“.	Истокъ или истисихоръ философъ вьеть въ лѣта енакїма архїерѣа иже во іерлїанѣ, иже вьеть въ еллинѣхъ писменѣахъ слагателъ, сице рече почтемъ марїамъ тако добрѣ скрившю таянство вѣка. ѿ неаже хоцеть родити сѧ бгъ:
5. Фулидосъ рече: „преже Богъ, таже Слово и Духъ с нимъ“.	Фикидїсѣ или филодїсѣ, иже і афинескїи списателъ, сице рече преже бгъ таже слово. и дхъ с нимъ :

Правописът споделя развоя на езика от XVI в. Почти не се прави разлика при изписването на двата ера, на ъ и и, както и между ѧ, ѡ, ѣ. Еровете понякога се изясняват – вьеть, втецъ, чловѣцѣхъ, крєстиша, ко, во, невозможно, воплощенїи, возсїметъ, во^вратити сѧ. Групите рь, ръ, ль, лъ преминават съответно в ер, ор и ол: померѣкновенїи, первїе, оутверди, жерѣцѣ, солнца, до^дгою, волѣхъ. Ятовата гласна се пази в корен, но има и изключения – преже, предѣлехъ, малка носовка се използва, но не и знак за голяма носовка, която се изписва с оу: сщєства, пѣтемъ. Групите щ и жд от *tj и *dj се предават със щ и ж: немїшци, разсѣжаа, рожєствѣ.

Това кратко панорамно представяне на творбата включва и адаптиран вариант на текста. В скоби се посочва номерът на листа в ръкописа, с една наклонена черта (/) се бележат отделните редове, а с две (//) – отделните листове, с червен цвят е маркиран червенословът в ръкописа.

(л. 219б) О еллин'скии философи^х, понѣже и тѣи прознамено/ванїа вѣрше, и чистаго ради житїа их. коснѣша сѧ истинны ѿ дѣа стаго глѹщи вѣдѣшала человекѣх^и; /

Фалъ или фѣкидитъ философъ. се бысть во црѣтво четвер'таго цара вавилон'скаго // (л. 220) дарїа миданнина, иже во помер'ковенїи солнца мѣдрѣствова, сице / рече едино трїе. а трїе едино бес'плотно. шбразно естъ. Ср'мїи тре/великїи бысть мѣжъ хитрѣ. иже оураздмѣ златѣю рѣдѣ исковати и пе/рвїе нача злато ковати, сице рече заклїнаю тѧ неѡ великаго бѣа / дѣло мѣдрое, заклїнаю тѧ гласомѣ ѿчи^и иже провѣща преже егда весѣ / мирѣ оутверди и штецъ прогѣа ко единородномѣ словѣ своемѣ. паки тои же / рече, гѣа раздмѣти оубо неоудобно, ни же из'рещи невозможно естъ во трї/ипостасенъ бѣтъ. а неказаненъ, сѣщество же его. и естество немнѣши во / человекѣхѣ оуподобленїа : Фристортеаъ бысть во црѣтво александ'ра ца/ра, макидон'скаго. сѣи мѣдрѣствова во нравѣхѣ члѣческаго естества, / блѣгѣ же и злѣхѣ раз'сѣжаа и оуды телѣсныа прилагаючи сѧ раздмомѣ / смысла своего, и добрѣ живѣшимѣ члѣкомѣ, паки же и козвлымѣ но не ест' / бѣгослове'наа вещь почтенъ во естъ самовластїемѣ человекѣхѣ и спсѣенъ / покаанїемѣ, тако раз'воинникъ при крѣтѣ гѣдни, сѣи философъ (sic!) рече неоуси[?]ное естество вжїа сѣщества немнѣши начала, ѿ негоже все крѣпкое сѣществит сѧ словомѣ : Истокъ или истисхоръ философъ бысть в лѣта енакима ар'хїерѣа иже во иер'лимѣ, иже бысть в' еллин'хѣ писменѣмѣ / слагатеаъ, сице рече почтенъ марїамѣ тако добрѣ скрывѣшю тани'ство / вѣка. ѿ неаже хошетъ родити сѧ бѣтъ : Фикидїеъ или филодїеъ, иже / афиненскїи писателъ, сице рече преже бѣтъ таже слово. и дѣтъ с нимѣ : / Платонъ рече бѣтъ понѣже блѣтъ естъ и благимѣ виновенъ злым' же ника/коже : Дионїсїе въ вѣмирѣ рече пропїю жер'цѣ, ннѣ ѿпат сѧ ѿ насѣ чѣт' / иже во ѿ невѣтїа в' бѣтїа приведѣшее слово вжїа прїиде ново творѣ вса Ches' / каа : Оказанїе во нѣкоемѣ философѣ: /

Было во воплощенїи слова вжїа ѿ третїаго лѣта во црѣтво кон'стѣнтїи/на блѣговѣрнаго и матери его ирїини шбрѣтоша гробѣ мраморенъ. по^а до'гою стѣбною града ан'тиохїискаго на немже истѣкана пис'мена сице / глѹща. хртѣсѣ хошетъ родити сѧ ѿ двѣ мрїи, ї иже во адѣ сходѣщи, ни/ктоже ѿ еллинѣ преже мене вѣрова в него. во дни же правовѣрныхѣ црїи ко'стѣнтїинѣ і иринѣ, ѿ солнце паки мене оузриши, иїи же глѹще поне / сего ради крестїша кости его и погрѣвоша ихъ чѣстно : Валамѣ вол'хвѣ / стынѣ вошровѣ иже бысть во дни монсеовы. не ѿ вол'хованїа во хртѣ сказанїе / позна но ѿ дѣа стѣго, такоже рече, и бысть дѣтъ вжїи на немѣ сице рече. воз'сіа/етъ звѣзда ѿ шакова и воз'станетъ человекѣхѣ ѿ шла. сїе пишеть в четве/ртыхѣ книгахѣ монсеовыхѣ. въ кѣ главѣ, слышавше же сїе валамовѣ / вол'хвы оученицы назирахѣ таковыа звѣзды ѿ рода и в родѣ даждѣ до хри/стова рождѣства : во пришѣствїи вол'хвовѣ : - /

Во второе лѣто по х^ѣтвѣ рожествѣ прїидоша ѿ перскїа страны вол'// (л. 220б) хви поклонити сѧ гдѣ и принесоша еиѣ даргы злато и ливанъ і измирнѣ. / злато оубо принесе елимаѣхъ аки црю, лива^н же принесе елисаѣръ аки вѣѣ. зми/рнѣ же принесе елиавъ аки мертвецѣ. и падъше поклониша сѧ и рѣша твѣѣ / твоѧ принесохомъ нб^ѣныи црю ісе. і ѿ аггла прїимъше вѣстъ не во^врати/ти сѧ ко иродѣ но ннѣмь пѣтемъ идоша. во свою странѣ, ирод^а же слышавъ ѿ вол'хвовъ. тако хр^ѣтось роди сѧ въ вифлѣма і извѣ всѧ младенъцы вифлѣмскїа / і иже числомъ дѣѣ по д'вою лѣтѣ и низанши во всѣхъ предѣлехъ.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Ангелов 1980: Ангелов, Б. Из историята на руско-българските литературни връзки. С., 1980.

Бобров 1994: Бобров, А. Апокрифическое „Сказание Афродитиана“ в литературе и книжности Древней Руси. Исследование и тексты. Санкт-Петербург, 1994.

Вейкиландия: Форум за ценителите на играта Го. Електронен адрес: <http://weiqiland.net/forum/6-vsichko-ostanalo/821-sedem-madretzi.html> (посетен май 2015).

Гочев 2013: Гочев, Н. Седемте мъдрци (лекция, четена като втора част от семинара „Интелектуалците през Античността, СУ „Св. Кл. Охридски“, 11 януари 2013). Електронна публикация: <http://homoviator-bg.net/?p=108> (посетена май 2015).

Дуйчев 1978: Дуйчев, И. Древноезически мислители и писатели в старата българска живопис. С., 1978. Електронна публикация: <http://www.promacedonia.org/id2/index.html> (посетена май 2015).

ЕБ: Seven Sages of the Bamboo Grove // Encyclopedia Britannica. Електронна публикация: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/536514/Seven-Sages-of-the-Bamboo-Grove> (посетена май 2015).

Казакова 1961: Казакова, Н. „Пророчества еллинских мудрецов“ и их изображения в русской живописи XVI–XVII вв. – Труды Отдела древнерусской литературы, 17, 1961, 358–368.

КК 1644: Кириллова книга. Москва, 1644.

Мавродинова 2005: Мавродинова, Л. Иконография на дванадесетте големи църковни празника в средновековната стенна живопис в България (IX–XIV в.). С., 2005.

Николов 2013: Николов, А. Сведения о св. Кирилле и св. Мефодии в списке Русского хронографа из собрания Национальной библиотеки в Софии (НБКМ № 774) – Krakowsko-Wilenskie studia slawistyczne, 8 (2013), 25–38.

Попов 1866: Попов, А. Обзор хронографовъ русской редакцій. Т. I. Москва, 1866.

Попов 1869: *Попов, А.* Изборникъ славянскихъ и русскихъ сочиненій и статей, внесенныхъ въ Хронографы русской редакцій (Приложене къ Обзору Хронографовъ русской редакцій). Москва, 1869.

ПСРЛ 1911: Русскій хронограф, ч. I. Хронографъ редакціи 1512 года – В: Полное собраніе русскихъ лѣтописей, 22. Санкт-Петербургъ, 1911.

Сергеев 1985: *Сергеев, В.* О надписях к изображениям „еллинских мудрецов“. – Труды Отдела древнерусской литературы, 38, 1985, 326–330.

СККДР: *Казакова, Н.* Пророчества еллинских мудрецов – В: Словарь книжников и книжности Древней Руси. Срв. електронна публикация: http://old_russian_writers.academic.ru/586/Пророчества_еллинских_мудрецов (посетена през май 2015).

Творогов 1985: *Творогов, О.* Хронограф русский. – Труды Отдела древнерусской литературы, XXXIX, 1985, 177–181.

Трифенова 2014: *Трифенова, И.* Narratio Aphroditiani или Сказание на Афродитиан за чудото, което стана в персийската земя (Издание на текста по НБКМ № 432 от XVI век) – В: Име и святост, 13. С., 2014, 130–148.

Франко 1899: *Франко, И.* Апокріфи і легенди з українских рукописіи, П. Львов, 1899.

Щеголев 1899: *Щеголев, П.* Очерки исторіи отреченной литературы: Сказание Афродитиана – Известия Отделения русского языка и словесности, 1899, т. 4, кн. 3, 1304–1344.

Цонев 1923: *Цонев, Б.* Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. II. С., 1923.

Чанышев 1981: *Чанышев, А.* Курс лекцій по древней философии. Учебное пособие для студентов и аспирантов философских факультетов и отделений университетов. Москва, 1981.

Янков 2006: *Янков, Я.* Политически и правни умения. Основни аспекти на политикоправния генезис. Т. 2. Древна Европа. Гърция. С., 2006. Срв. електронна публикация: http://iankov.blogspot.com/2007/08/blog-post_1206.html (посетена май 2015).

Ausonius 1919: The Loeb Ausonius Ausonius. With an English translation by Hugh G. Evelyn White, M.A. Sometime Scholar of Wadham College, Oxford. In Two Volumes, I, 1919.

Heyden 2009: *Heyden, K.* Die „Erzählung des Aphroditian“: Thema und Variationen einer Legende im Spannungsfeld von Chritentum und Heidentum (Studien und Texte zu Antike und Christentum, 53). Tübingen, 2009.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1. ХРОНОГРАФСКА РЕДАКЦИЯ

Русский хронограф, ч. I. Хронографъ редакціи 1512 года – В: Полное собраніе русскихъ лѣтописей, 22. Санкт-Петербургъ, 1911, 164–165 (лексикалните разночетения са въведени от мен според изданието в скоби – () – след съответната словоформа)

Глава 82. О Еллинскихъ мудрецахъ. Тѣмъ же и Еллини преже пророкъ пророчествоваху, подвижше бо ся челоувѣчскія вещи изобрѣтсти, таже (же) въздоушна и вышшаа (вышняя), тѣмъ же и Богъ прославляше (являше) симъ отчясти коснутися истиннѣ. 1. Рече бо Фукидидъ: „едино три и три едино, бесплотно“, образно есть Троица. 2. Аристотель же рече: „неоусыпно^в естество Божія бытіа, не имущи начала, отъ негоже все крѣпкое соуществитися слово“. 3. Еремій (Ермій) же тревеликій рече: „заклинаю тя, небо, великаго Бога дѣло, заклинаю тя гласомъ отчимъ, иже провѣща преже, егда весь миръ оутврдити, заклинаю тя въ едиnorodнаго его Слова и Духа“. 4. И стойкъ рече: „почтемъ Маріемъ, яко добрѣ скрывшоую таинство, отъ неа бо хошетъ родитися Христось“. 5. Фулидось рече: „преже Богъ, таже Слово и Духъ с нимъ“. 6. Аполонъ рече: „и не хотяща мя иже (иже здѣ) дома отгонятъ отъ чюднѣйшаго Бога и дыханія, елма земень мя нудитъ небесный свѣтъ и пострадавый Богъ есть и Божество пострада само“. 7. И паки Еремій (Ермій) рече: „Бога разоумѣти неоудобно, есть бо трисъставень и несказанень, соущество и естество, неимущее въ челоувѣцехъ оуподобленіе (удобленіе)“. 8. Платонъ рече: „Богъ, понеже благъ есть, благословенію оубо есть виновень, злымъ же никакоже“. 9. Сей же философъ безоименень (безоименень), имя его не написано, но точію се написано на гробѣ его: „Христу родитися отъ дѣвы и вѣрую в него, въ дни же Коньстянтина и Ирины, о солнце, паки мя оузриши“. 10. Діонись рече Пропію жрѣцу: „огъятся отъ насъ честь, ибо отъ небытіа въ бытіе вся (-) приведшее Слово Божіе прииде, ново творя всячьскаа“. 11. Вѣлсви Прьсійстїи: Елимелехъ принесе злато, 12. Елисуръ принесе ливанъ, 13. Елавъ (Еліа) же змврну, и приидоша и поклонишася Христу и рѣша: „тебѣ твоя принесохомъ небесныя силы, Іусе, никтоже бы инъ исправилъ неисправленаа, аще не бы ты пришелъ, смесиль горняа с нижними (вышними), лѣпо се твоей всепремудростной хитрости супротивника сиче побѣдити и низложити“.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2. РЕДАКЦИЯ ОТ СБОРНИЦИТЕ

Казакова, Н. „Пророчества еллинскихъ мудрецовъ“ и ихъ изображения в русской живописи XVI–XVII вв. – Труды Отдела древнерусской литературы Института русской литературы, XVII, 1961, 367–368. (текстът се публикува по сборник № 1468, 1523–1524 г., л. 910б–94, писан от Гурий

Тушин (РНБ, Санкт Петербург, Софийска сб.); авторовите бележки са въведени от мен в скоби и с италик – ()).

Неции реша: и от елинских мудрець пророчествоваху
про христово пришествие, еже от девы

Реша бо неции. Аристотель, елинский философ, глаголетъ: Аполон несть бог, но жрецъ. Но есть бог на небесех, ему же снити на землю и воплотитися от девы чисты. В него же и аз верую. А по моей смерти тысяща и осмьсот лет снити ему на землю, а чтыреста лет по божественом его рожестве мои кости осиает солнце.

Яко же что о Платоне елине в отеческих носится повестех. Досажен бысть он, умрый древле (бел. – на нижнем поле киноварью написано Платон), от некоего христианина, яко безбожен и лукав укаряем бе. В сне же представ досажаящему: Аз бо, рече, грешна убо себе быти не отмещуся, Христу же в ад сходящу ни един преж мене верова в него.

Ермий (бел. – на поле киноварью написано Ерм) оубо Тревеликий, египтянин быв человек еллин, беседует своя словеса и свое богословие сказует: Бога убо разумети неудобно, сказати же невьзможно, есть бо присъставен и несказанен, существо и естество неимушее в человецех уподобления.

Менанд[р]. Неисследванно и неизреченно и неразрушено божество в три лица, съставляемо и прославляемо, от человек внемлемо и прославляемо. Богу родитися от девица чистыя Мария, в него же и аз верую.

[О]мирос. Светило земным всъияет в языцех Христос, ходити начнет странно и съвокупити хотя земная с небесными.

[В]алам. Мъзды ради велия въсхоте прокляти Израиля (бел – испр.; в ркп сизраиля) и став на камыце и рече: Благословение Израилю, яко добри домове твоя Иякове и селения твоя Израилю, яко страны осеняюща, яко сади при водах, яко скиния яже въдрузи бог, яко кедры при водах, всъияет звезда от Иякова и встанет человек от Израиля, и сътрет князя Моавския, и пленит вся сыны сифовы, и будет едем, наследие его, и Исаав, враг его, Израиль сътворил есть крепость.

Фриги[я]. В руци неверных последи приидет, дадут же господу заушение, рукама скверными биение въсприимши, умолчут.

Сиви[лла]. Егда (бел. – испр., в ркп. суда) знамя потом възмокнет, от небесе царь приидет в веки будущий.

Исус Си[ра]хов. Един ест премудр и страшен, зело седяй на престоле своем господь, всяка премудрость от господа и с ним есть в веки.

Солл[о]нос. Непостижима и богоначалная заря снидет с высоты и просветит седящая в тме и сени съмертнеи.

Еури[дит]. Аз чаю неприкосновенному родитися от девы и възкресити мертвыя и паки судити им.

Плутарх. Исус муж мудр; аще мужа того нарицати подобает, превышнего вина пребывает.

[А]наскорид. Прииде низ сущий препростый существом от всечистыя девица и благообразныя невесты, общее въскресение всем даруя.

[Д]иоген. Начало родным губитель благочестней девицы вселитися в утробу, начало родному отцу сын.

[О]лор. Первее бог, потом слово и дух святой, с ним единовъзрастна вся.

[Си]вилла. От безневестныя и всечистыя девы богу явитися, низ в аде сущу, его же трепещут агели и человечестии мысли.

Афроди[тиан]. Христу родитися от девица чистыя святыя Мариа, в него же и аз верую.

Хел[он]. Несъделанна естества божественаго рожения неимущи начала.

Лиси[мах]. Древний нов, а новый древний, безначален по отци, рожен по матери от девы чистыя.